

VIEDOKĻA RAKSTS

LAPAS

Latvijas Platforma
attīstības sadarbībai

Pārskatu sniegšana par katru valsti: raksturojums, solījumi un realitāte

Pauls Freidenfelds,
biedrības "Latvijas Platforma
attīstības sadarbībai" pētnieks

Kas ir pārskatu sniegšana par katru valsti?

Pirms runāt par pārskatu sniegšanas par katru valsti (angļu valodā — *Country-by-Country Reporting*, saīsinājumā un turpmāk — *CbCR*) tehniskajām īpatnībām aplūkosim *Meta* (iepriekš pazīstams kā vienkārši *Facebook*) piemēru.

Pārskatu sniegšana par katru valsti (angļu val. – *Country-by-Country Reporting, CbCR*)

Globāls un neapšaubāmi ietekmīgs uzņēmums — pat ar šiem vārdiem nepietiek, lai raksturotu iespaidīgo apmēru, kādā *Meta* ir iespraucies mūsu dzīvēs un tās ietekmējis. Šis uzņēmums ne tikai pārvalda pakalpojumu, ko var uzskatīt par digitāli feodālu valsti (šeit jāmin jēdziens “Metaverss”), iespējams, pats galvenais ir tas, ka tam ir bijusi neiedomājama ietekme gan uz mūsu ikdienas dzīvēm, gan izšķirīgiem globāliem notikumiem.

Tāpat kā *Meta* ir līdzeklis saziņai ar draugiem un radiem, tas ir arī propagandas, dezinformācijas un visu veidu diskriminācijas kanāls. *Meta* klātbūtni nevarēja nepamanīt Tuvo Austrumu revolūciju sekmēšanā, tas veicināja rasismu Mjanmā un virzīja Donalda Trampa prezidentūras kampaņu. Turklāt tas noteikti ir rīks, kas nenogurstoši vāc un pārdod mūsu datus. Uzņēmums negūst peļņu no mūsu lolojumdzīvnieku un maltīšu fotoattēliem, ne arī no mūsu aktīvisma vai iedvesmojošām publikācijām. Ir sāpīgi apzināties, ka gandrīz visa *Meta* peļņa rodas, šim uzņēmumam izmantojot mūsu digitālās un fiziskās dzīves. Uzņēmumam ir izdevīgi jūsu neapdomīgie, neveselīgie ieradumi, un nav svarīgi, vai esat Latvijā, ASV, Japānā vai citviet. Tomēr pārsteidzoši, ka, neraugoties uz *Meta* izteikto ietekmi uz mūsu dzīvi, tas lielākoties netiek ņemts vērā un nav pietiekami novērtēts.

Šajā saistībā būtu iespējams aplūkot dažādas dimensijas, bet, tā kā šis dokuments ir orientēts uz nodokļu jautājumiem, vēlos runāt tieši par paradoksālajām attiecībām starp *Meta* ieņēmumiem un nodokļu maksājumiem Eiropas Savienībā. Principā, var droši pieņemt, ka *Meta* kopā ar saviem attiecīgajiem sociālajiem medijiem gūst ieņēmumus katrā no valstīm, kurā tas strādā. Tādējādi, ņemot vērā, ka *Meta* darījumdarbības modeli veido mūsu datu vākšana un pārdošana, šajās valstīs vajadzētu būt aptuvenai ienākumu summai, kam jābūt apliekamai ar nodokli neatkarīgi no tā, ka pats *Meta* nav reģistrēts kā juridiska persona lielākajā daļā valstu, kurās tas piedāvā savus pakalpojumus (rezultātā to uzskata par nepārredzamu uzņēmumu bez valstspiederības). Tomēr, neraugoties uz *Meta* milzīgo klātbūtni pasaulē, arī Latvijā, lielākajā daļā valstu nav gandrīz nekādu diskusiju par tā aplikšanu ar nodokli valsts limeni.

Šeit var rasties jautājums: kāds šeit sakars ar pārskatu sniegšanu par katru valsti? Lai atbildētu uz šo jautājumu, man vispirms ir jāieskicē šādu pārskatu definīcija un pamatjautājumi, kas jāaplūko *CbCR*. Kā jau liecina nosaukums,

CbCR mērķis ir kļūt par reģionāla vai globāla līmeņa juridisku un regulatīvu mehānismu, lai izveidotu sistēmu, kurā starptautiskiem uzņēmumiem ir jāsniedz pārskati par savām finanšu darbībām katrā no valstīm, kurā tie vai nu tieši, vai netieši īsteno savu saimniecisko darbību, kā paredz Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESAO) nodokļu bāzes samazināšanas un peļņas novirzīšanas (angļu valodā – *Base Erosion and Profit Shifting*, saīsinājumā un turpmāk – *BEPS*) projekts¹. *CbCR* globālas īstenošanas pamatā ir *BEPS* 13. darbība, kur noteikts, ka ikvienai starptautiskai korporācijai ar konkrētiem kopējiem minimālajiem ieņēmumiem (kuru summa ir atkarīga no katras valsts

noteikumiem) ir jāpublicē gada pārskats par katru valsti, dalīti uzskaitot attiecīgos ieņēmumus, samaksātos un uzkrātos nodokļus, ienākumus, nodarbinātos, kapitālu utt.

Ja turpinām aplūkot *Meta* kā šā izklāsta centrālo “varoni”, šī uzņēmuma *CbCR* būtu jāatspoguļo nodokļu summa, ko tas samaksājis katras valsts jurisdikcijā, kurā tas guvis ieņēmumus. Tādējādi viens no konkrētiem *CbCR* mērķiem ir finansiālā pārredzamība, kas, kā minimums, mudinātu starptautiskus uzņēmumus maksāt taisnīgu nodokļu summu par savām darbībām. Tas varētu attiecīgi palīdzēt palielināt valstu nodokļu ieņēmumus, kas savukārt veicinātu attiecīgās valsts attīstību, vienlaikus samazinot plaisu starp pasaules turīgākajiem un trūcīgākajiem un mēģinot esošo nodokļu sistēmu radīto slogu pārvietot no proletariāta uz gigantu, proti, starptautisku uzņēmumu, pleciem.

Patlaban nevar būt ne runas par tādu struktūru bez valstspiederības reglamentēšanu kā *Meta*, tomēr pastāv izteikta nepieciešamība pēc lielākas pārredzamības attiecībā uz uzņēmumu ienākuma nodokļu sistēmas ļaunprātīgu izmantošanu. Tādēļ *CbCR* problemātikai pievērsīsies vēlāk, bet tagad aplūkosim jaunākās norises globālā un ES līmenī.

Pārskatu sniegšanas par katru valsti pašreizējā situācija

Saskaņā ar ESAO informācijas apmaiņas portālā sniegtajiem datiem vismaz 98 valstīs ir pieņemti *CbCR* tiesību akti un/vai noteikumi. Globāli pamanāmākais regulējums ir iepriekš minētā *BEPS* 13. darbība, savukārt Eiropas Savienība ir pieņēmusi Padomes Direktīvu (ES) 2016/881 kā vadošo tiesisko regulējumu savām dalībvalstīm. Tādējādi, ņemot vērā iepriekš izklāstīto, ir noteikts vispārējs *CbCR* regulējums gan globālā, gan ES reģionālā līmenī. Attiecībā uz abiem šiem regulējumiem jāatzīmē, ka tie vairāk funkcionē kā vadlīnijas pārskatu par katru valsti sagatavošanai, nevis kā stingri pasākumi, kas jāievēro starptautisku uzņēmumu grupām. Turklāt, lai gan katra valsts atsevišķi var noteikt savas pamatprasības,

¹ Sk. plašāk: <https://www.oecd.org/tax/beps/>.

ar ko saskaņā starptautiskiem uzņēmumiem ir jāsniedz pārskati par katru valsti, Direktīvā (ES) 2016/881 ir noteikta robežvērtība 750 miljonu EUR apmērā attiecībā uz konsolidētajiem grupas ieņēmumiem. Par vēl vienu nozīmīgu tiesību aktu, kas attiecas uz šo jautājumu, var uzskatīt Direktīvu (ES) 2021/2101. Tomēr visiem šiem minētajiem regulējumiem ir gandrīz vienādi būtiski ierobežojumi.

Eiropas Savienībā valdību līmenī ir norisinājušās diskusijas par *CbCR* datu atklāšanu sabiedrībai; tam būtu izšķiroša nozīme, ja vēlamies starptautisko uzņēmumu finansiālās darbības padarīt pārredzamākas un pārskatatbildīgākas. Tas tika atzīmēts arī 2019. gada *Eurodad* un Finanšu atklātības koalīcijas (angļu valodā – *Financial Transparency Coalition*, saīsinājumā un turpmāk – *FTC*) informatīvajā apskatā, kurā cita starpā bija analizēta publiska pārskata par katru valsti pozitīvā ietekme banku nozarē. Tādējādi šo pārskatu publiskošanas galvenais mērķis nav palīdzēt nodokļu iestādēm; tās jau tāpat saņem pārskatus par katru valsti no starptautiskajiem uzņēmumiem. Drīzāk šāda publiskošana sniegtu ievērojamu daudzumu datu un informācijas dažādām ieinteresētajām personām, piemēram, NVO, medijiem vai akadēmiskajām aprindām, kas savukārt spētu padziļinātāk novērtēt starptautisku uzņēmumu finanšu darbību neatbilstības. Šāda analīze vai nu ziņojumu, vai publikāciju formātā sniegtu labāku konstatējumu izklāstu, ko varētu izmantot valdības, nodokļu iestādes un sabiedrība.

Tomēr paši starptautiskie uzņēmumi ceļ lielus iebildumus un ir nobažījušies par šādas informācijas publiskošanu. Lielākoties šādām bažām ir divas šķautnes. No vienas puses, starptautiskie uzņēmumi pauž bažas par to datu nepareizu interpretēšanu, kam varētu būt ilgstoša nelabvēlīga ietekme uz attiecīgās korporācijas reputāciju, tādējādi iespaidojot tās darbības. No otras puses, šie uzņēmumi ir nobažījušies par to, ka tiks atklāti tādi sensitīvi dati kā komercnoslēpumi vai darījumdarbības stratēģijas. Rezultātā, pakļaujoties spiedienam, 2021. gada direktīvā ir iekļauta tā sauktā uzņēmumu izņēmuma klauzula, kas ļauj starptautiskiem uzņēmumiem neatklāt informāciju, kuru tie uzskata par komercnoslēpumu.

Tāpat ir stipri ierobežots tās informācijas tvērums, kas ir jāiekļauj pārskatā, un svarīgu informāciju var paslēpt zem vairākiem slāņiem grāmatvedības datu, kā rezultātā šie pārskati kļūst grūti saprotami cilvēkiem, kuri vēlas gūt skaidru priekšstatu par starptautisku uzņēmumu finansiālajām darbībām. Tādējādi, lai gan pārskatos ir jāietver tādi rādītāji kā ieņēmumi, ienākumi, peļņa un zaudējumi pirms nodokļa un samaksātais ienākuma nodoklis, direktīvā starptautiskiem uzņēmumiem nav noteikts pienākums atklāt tādus svarīgus rādītājus kā saistītās puses, norādītais kapitāls, valsts subsīdiju dati un attiecīgi ziedojumi utt.

Visbeidzot, līdzīgi ES līmenī noteiktajam par *CbCR*, Latvijas valdība, ievērojot Direktīvu (ES) 2016/881, ir pieņēmusi Noteikumus Nr. 397, kas paredz valsts līmeņa tiesisko regulējumu. Lai gan ir noteikts starptautisku uzņēmumu pienākums sagatavot pārskatus par katru valsti, Latvija nav paredzējusi nekādas sankcijas un to piemērošanu gadījumā, ja tiek pārkāpti *CbCR* noteikumi. Tomēr Latvijas likumdevējiem ir visas iespējas šīs nepilnības novērst, transponējot 2021. gada direktīvu.

Problemātika saistībā ar pārskatu sniegšanu par katru valsti

Pašreizējā formātā, gan runājot par *CbCR* globālā, ES vai valstu līmenī, **šādiem pārskatiem ir ievērojams potenciāls būtiski uzlabot uzņēmumu nodokļu pārredzamību visā pasaulē.** Lai gan šādi pārskati ir nozīmīgs solis pareizajā virzienā, valstis ir paidušas vēlmi piemērot daudz stingrākus pasākumus, lai panāktu straujāku virzību uz taisnīgiem nodokļiem. Tomēr tā vietā valdības, šķiet, cenšas panākt vienošanās ar starptautiskiem uzņēmumiem, nevis īstenot progresīvu rīcībpolitiku, kam ir būtiska nozīme, lai panāktu reālu virzību. Protams, ir skaidrs, kādēļ korporācijas, kurām nav nekādu iebildumu pret pārticību, ko tām ir ļāvis uzkrāt neoliberālisms, labprātāk vēlētos turpināt nebeidzamas diskusijas, nevis atteikties no savām relatīvi neierobežotajām darbībām. Tomēr pasaulē, kurā valda vienas un tās pašas korporācijas, citu problēmu starpā radot izteiktu nevienlīdzību un paātrinot klimata krīzi, mēs vairs nedrīkstam pieņemt politiku, kas atbalsta *“sociālismu dažiem, bet taupību pārējiem”*. Tādējādi no visām daudzajām problēmām **izcelšu četrus problēmējautājumus, kam, manuprāt, ir izšķiroša nozīme tajā, lai pārskatu sniegšana par katru valsti kļūtu par instrumentu, ar kura palīdzību panākt starptautisku uzņēmumu pārredzamību un pārskatatbildību, un lai šādi pārskati nekļūtu par vēl vienu nevajadzīgu dokumentu gūzmu, kas korporācijām ir katru gadu jā sagatavo.**

Pirmkārt, noteiktais starptautisko uzņēmumu minimālais ieņēmumu līmenis ir pārāk augsts. Kā minēju iepriekš, standarta minimums 750 miljonu EUR apmērā ES mērogā ir uzskatāms par diezgan ērtu robežvērtību, kuras pamatā nav nekādu vērā ņemamu un mums zināmu pierādījumu. Ērtību šeit rada tas, ka daudzi starptautiskie uzņēmumi var izvairīties no pārskatu sniegšanas par katru valsti, jo gluži vienkārši nerasniedz šo robežvērtību, it sevišķi runājot par tādām mazām valstīm kā Latvija, kurā šim kritērijam atbilstu ne vairāk kā 15 starptautisku uzņēmumu. Turklāt šāda augsta robežvērtība var ļaut starptautiskiem uzņēmumiem, kuriem būtu jāiesniedz *CbCR*, paslēpt daļu datu kā sensitīvu komercinformāciju, lai apliecinātu, ka uz tiem neattiecas *CbCR* tvērums.

Otrkārt, noteikumi par to, kam ir jāsniedz pārskats par katru valsti, ir pārāk nekonkrēti un nav pietiekami stingri. Visos trīs iepriekš minētajos regulējumos ir noteikts, ka pārskatu par katru valsti var sagatavot jebkura starptautiska uzņēmuma sastāvā esoša vienība, ciktāl viena no tām ir reģistrēta kā rezidents nodokļu vajadzībām attiecīgajā valstī. Tas atklāj dažādus sarežģījumus. Kā galvenais jāatzīmē tas, ka ne vienmēr ir skaidrs, kurā mātesuzņēmuma grupā ietilpst katra no vienībām, kā arī vai tās akcijas pieder vairākām vienībām. Tādējādi arī rodas dilemma saistībā ar starptautisku uzņēmumu akcionāru un patieso labuma guvēju pārredzamību, kā norādīts ESAO vadlīnijās starptautiskiem uzņēmumiem. Turklāt šis punkts ir cieši saistīts ar iepriekš minētajām klauzulām tiesiskajā regulējumā attiecībā uz sensitīvas komercinformācijas aizsardzību, kas, šķiet, ir absolūti neierobežota. Tas noved pie postošas neskaidrības, kura stipri iedragā pārredzamību *CbCR* ietvaros.

Treškārt, nav nekādu izpildes mehānismu, lai panāktu, ka starptautiskie uzņēmumi faktiski ievēro spēkā esošos noteikumus. Pašreizējos tiesiskajos regulējumos ir skaidri noteikts pienākums starptautiskiem uzņēmumiem, kas nav atbrīvoti no pārskata par katru valsti sniegšanas. Bet nav atbildes uz jautājumu par to, kas notiek, ja šie uzņēmumi nepilda savu pienākumu. Spēkā esošo tiesisko regulējumu radītā neskaidrība stipri ierobežo valstu individuālās iespējas juridiski vai ekonomiski risināt ar starptautiskiem uzņēmumiem saistītos jautājumus. Mēģinājums piemērot sankcijas vai uzsākt tiesvedību var ne tikai izrādīties nesekmīgs, bet pat novest pie kaitējuma attiecīgajai valstij. Turklāt Direktīvas (ES) 2016/881 25.a pantā ir noteikts, ka pašām dalībvalstīm ir jāizstrādā tiesiskie regulējumi, kas attiecas uz sankciju piemērošanu par starptautisku uzņēmumu pieļautajiem pārkāpumiem saistībā ar *CbCR*, tādēļ ES limeni netiek izrādīta gandrīz nekāda solidaritāte.

Visbeidzot, *CbCR* nav publiski pieejami un nav centralizēti ES limeni. Pētniekiem, žurnālistiem, aktīvistiem utt. ir praktiski neiespējami atklāt jebkādas būtiskus, vispusīgus un salīdzināmus datus, jo viņiem parasti piemēro visdažnedažādākos ierobežojumus, piemēram, *Paywall*, nosacījumu par to, ka nepieciešams bankas konts attiecīgajā valstī, vai atsauces uz citu nepieciešamo akreditācijas datu trūkumu. Tas pašos pamatos sagrauj jebkādu iespēju objektīvi novērtēt starptautisko uzņēmumu finanšu darbības ES, jo gluži vienkārši nav iespējams piekļūt datiem. Gadu gaitā nelielas cerības ir viesuši dažādi uzņēmumu noslēpumu noplūdes gadījumi (Pandoras dokumenti, Paradīzes dokumenti, Panamas dokumenti utt.), kas atklājuši, kā starptautiskie uzņēmumi un dažādi valsts ierēdņi sistemātiski ļaunprātīgi izmanto savu varu.

Ieteikumi

Pirmkārt, ***CbCR* ir jāpapildina ar progresīvu nodokļu rīcībpolitiku, kam ir jābūt globālai.** Nepietiek ar to, ka starptautiski uzņēmumi sniedz pārskatus par savām darbībām, ja ir liels skaits tādu valstu, kuras aktīvi necenšas novērst liela mēroga nodokļu apiešanu. Kā piemēru aplūkosim Latviju. Pašreizējais uzņēmumu ienākuma nodokļa režīms ļauj korporācijām pilnībā izvairīties no nodokļu maksāšanas, ja ir izpildīti konkrēti nosacījumi. Tomēr, ja Latvija viena pati piemērotu uzņēmumu ienākuma nodokli 40–50 % apmērā, to neuzskatītu par darījumdarbībai draudzīgu vidi, un korporācijas pārceltos uz citu valsti. Taču, ja pastāvētu globāla apņemšanās “savaldīt” korporācijas, mēs varētu beidzot atteikties no briesmīgās neoliberālās politikas, kurā sabiedrība veido nodokļu maksātāju frontes līniju, savukārt izpilddirektori kopā ar citām korporāciju augstākā līmeņa amatpersonām relaksēti uz to noraugās no saviem pieaugošajiem bagātību kalniem. Mums ir ļoti vajadzīgs sociālisms daudziem un taupība dažiem.

Otrkārt, **ir jāpaplašina to starptautisko uzņēmumu tvērums, kam ir jāsniedz pārskati par katru valsti, un jāuztur reģistrs ar visām šajā tvērumā iekļautajām korporācijām, kuram jābūt publiski pieejamam globālā līmenī.** Vislabāk būtu, ja pilnīgi visiem starptautiskajiem uzņēmumiem būtu jāsniedz *CbCR*. Nevajadzētu būt nevienai korporācijai, kas nemaksā taisnīgu daļu nodokļu un par tiem nesniedz pārskatus. Šīm korporācijām ir jāpiemēro tādi paši standarti kā ikvienam no

2 Sk. GRI 207:
Tax 2019,
pieejams GRI
Resursu centrā.

Materiāli padziļinātai tēmas izpētei

- EU Direktīva 2016/881
- EU Direktīva 2021/2101
- Ministru kabineta 04.07.2017. noteikumi Nr. 397
- Eurodad un FTC informatīvais apskats (2019)

mums, proti, jāmaksā vajadzīgie nodokļi un jāsaņem sods, ja to nedara. Bet, ja uz brīdi aizmirstam par šādām utopiskām iecerēm un aplūkojam spēkā esošos tiesiskos regulējumus, kā var zināt, kuriem starptautiskajiem uzņēmumiem ir jāsniedz pārskati? Atbilde ir samērā vienkārša, proti, ir vajadzīgs ES līmeņa reģistrs (tāpat kā noziedznieku, bēgļu vai NVO gadījumā), kurā uzskaitīti visi tie starptautiskie uzņēmumi kopā ar to vienībām, kam jāsniedz pārskati un kas ir jau iesnieguši pārskatus. Turklāt, tas jāpapildina ar konkrētāku rādītāju iekļaušanu pārskatos, kā norādīts Globālajā pārskatu sniegšanas iniciatīvā².

Treškārt, **ir steidzami nepieciešami stingri izpildes mehānismi, kas būtu integrēti tiesību aktos kopā ar stingrām pārbaudēm attiecībā uz starptautiskajiem uzņēmumiem.** Nav noslēpums, ka starptautiskajiem uzņēmumiem un lieliem uzņēmumiem kopumā piemēro stipri atšķirīgus, t. i., daudz brīvākus, tiesiskuma standartus nekā “parastām personām”. Šādiem uzņēmumiem praktiski nedraud iespēja palikt bez ikdienā nepieciešamā, izdevumiem vai brīvības, jo to rīcībā ir milzīgi finanšu resursi, turklāt mēs pat aptvert nevaram to spēju ietekmēt juridiskos un politiskos procesus. Tādējādi iepriekš minētās prasības ir ne tikai būtiskas, lai uzlabotu vispārējos budžeta ieņēmumus no nodokļiem, bet tām ir arī ļoti svarīga humanitāra dimensija — tām ir jāparāda, ka atsevišķu personu dzīve nav mazāk vērtīga par starptautisku uzņēmumu labklājību un atbalstīšanu. Ja mēs spēsim ieviest tiesību aktus un rīcīpolitiku ar mērķi ievērojami uzlabot sociālo labklājību un attālināties no korporatīvās bagātības, mēs būsīm spēruši soli tuvāk pārtikušākai nākotnei distopiskas nākotnes vietā.

Ceturtkārt, **visi pārskati par katru valsti ir jāpublisko, lai tiem varētu piekļūt ikviens ieinteresētā persona.** Tas būtu jāpapildina ar centralizētas datubāzes izveidi gan ES, gan globālā līmenī. Šim solim ir izšķirīga nozīme, lai panāktu lielāku pārredzamību attiecībā uz starptautisko uzņēmumu finanšu darbībām un lai pilsoniskā sabiedrība varētu no tiem prasīt pārskatatbildību. Turklāt tas varētu starptautiskos uzņēmumus mudināt turpmāk īstenot taisnīgu praksi.

Visbeidzot, **likumdevējiem no ikvienas ES valsts ir politisks, morāls un ētisks pienākums nevis tikai transponēt 2021. gada direktīvu valsts tiesību aktos, bet arī spert vajadzīgos turpmākos soļus un to uzlabot.** Politiku ceļā stāv vien viņu gribas trūkums un “netīrā nauda”, ko var nodrošināt starptautiskie uzņēmumi.

Šis materiāls ir izveidots ar Eiropas Savienības un Eurodad līdzfinansējumu. Par tā saturu atbild biedrība “Latvijas Platforma attīstības sadarbībai” un tā autors Pauls Freidenfelds. Materiāla saturs neatspoguļo Eiropas Savienības viedokli

Biedrība “Latvijas Platforma attīstības sadarbībai” (turpmāk — LAPAS) ir 2004. gadā dibināts nacionāla līmeņa nevalstisko organizāciju tīkls, kas apvieno 30 organizācijas un darbojas ilgtspējīgas un godīgas attīstības, attīstības sadarbības, globālās izglītības, kopienu noturības un humānās palīdzības jomā.

Vairāk informācijas www.lapas.lv

LAPAS

